

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

Tema: Frihet, rettferdighet og fellesskap

Oppgave:

Skriv en sammenhengende tekst om frihet, rettferdighet og fellesskap, der du særlig får fram og problematiserer frihetsbegrepet.

Du kan selv bestemme omfanget og disponere rekkefølgen av punktene, men i besvarelsen din skal du vise din historie- og filosofifaglige kompetanse ved å svare på punktene under:

- Gjør rede for historiske prosesser og filosofisk tenkning som har ført til at demokratiske ideer er blitt utviklet i Europa.
- Drøft og sammenlign frihetsbegrepets betydning i to ideologier som du velger selv. Hvilken av de to ideologiene mener du kan føre til størst grad av frihet?
- Drøft og ta stilling til disse to påstandene:
«Frihet er å ha mulighet til å realisere seg selv som individ uten ytre hindringer.»
«Frihet er å engasjere seg i fellesskapet.»

I teksten din kan du trekke inn andre punkter som du mener er relevante og interessante, og som gir deg muligheter til å trekke inn mer av den historie- og filosofifaglige kompetansen din. Du kan velge blant punktene under eller bruke dine egne.

- - Positiv frihet, negativ frihet
- - «All statsmakt skaper ufrihet.»
- - «Kun *staten* kan sikre frihet og rettferdighet.»
- - Målet helliger middelet.
- - Realpolitikk vs. idealpolitikk
- - «Den som ofrer frihet for sikkerhet, vil miste begge og fortjener ingen av dem.» (Benjamin Franklin)
- - «Det er ingen frihet uten trygghet.» (John Ashcroft)

Frihet, rettferdighet og fellesskap

Dagens samfunn er et resultat av omfattende historiske prosesser og blant annet filosofers innflytelsesrike tenkning. Samfunnet har formet seg som følge av både evolusjoner og revolusjoner, og ulike samfunnsklasser har hatt forskjellige roller i disse gigantiske fellesskapene som menneskeheten består av. Utviklingen av samfunnet har i lang tid vært preget av de ulike gruppernes verdier, som frihet og rettferdighet. Spirer av politiske ideer har ført til samfunnsomveltende ideologier, og i Europas samfunn de siste trehundre årene,

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

er det først og fremst demokratiet, med folkestyret, som har fått et stort gjennomslag.

Demokratiet har ikke alltid vært det det er i dag, og individets frihet, som er et viktig verdigrunnlag for denne samfunnsinstitusjonen, har blitt tolket på mange ulike og tilsynelatende motsigende måter. Det som likevel er sikkert, er at demokratiske ideer lenge har vært på dagsorden, og har vært påvirket av ulike ideer om frihet, rettferdighet og fellesskap.

Moderniseringen av verden har brakt med seg et stort fokus på en grunnleggende og universell frihet, og dette kan kobles til framveksten av demokratiet. Ifølge Moum m.fl. har ideene fra de store revolusjonene på slutten 1700-tallet vokst i omfang (2018, s. 34). Man kan si at ideen om enkeltindividets frihet er manifestert i hele samfunnet. For eksempel er menneskerettighetene spredt til alle deler av verden, og politikken er preget av en allmenn selvbestemmelse. Spiren for disse demokratiske ideene kom allerede under den greske antikken, men det var riktignok etter 1700-tallets samfunnsomveltende revolusjoner, at demokratiet fikk muligheten til å blomstre.

Ideene til den franske filosofen Jean-Jacques Rousseau var en grunnleggende inspirasjon for den franske revolusjonen, som varte fra 1789 til 1799. Denne revolusjonen var en viktig forutsetning for den videre utviklingen av demokratiet, og det var særlig Rousseaus prinsipp om folkesuverenitet som bidro til videre demokrati-utvikling. Folkesuvereniteten handler om at folket i et samfunn skal ha rettigheter til å kunne styre seg selv gjennom selvvalgte representanter. Dette kommer tydelig fram i *Erklæringen om menneskets og borgerens rettigheter* (1789), hvor det blant annet står:

«Loven er uttrykk for folkeviljen. Alle borgere har rett til, personlig eller gjennom sine representanter, å være med på å utforme den. Den skal være den samme for alle, enten den verner eller straffer. Da alle borgere er like for loven, har de lik adgang til alle verdigheter, embeter og offentlige ombud etter sin dyktighet og uten annen forskjell enn forskjellen i deres dyder og talenter.»

Sentralt for folkesuverenitetsprinsippet er at staten har sitt utgangspunkt i folket, eller «borgeren», men når ikke alle individer i et samfunn blir sett på som borgere blir det vanskelig å forestille seg et ordentlig demokrati med *frihet, likhet og brorskap*. Det er mange samfunnsgrupper som opp gjennom historien har blitt ekskludert fra dette uttrykket, for

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

eksempel eiendomsløse, kvinner og slaver. Historiske prosesser har likevel ført til at disse samfunnsgruppene har fått likestilte rettigheter i mesteparten av verden, hvert fall på papiret.

Stemmeretten er en grunnleggende rettighet, som har utviklet seg gjennom en lang prosess. En viktig forutsetning for at nye samfunnsklasser har fått rettigheter som dette er den industrielle revolusjon, som startet mot slutten av 1700-tallet, og førte til store endringer i samfunnsstrukturen utover 1800-tallet. Opplysningstidens utvikling av vitenskap og forskning var med på å bringe frem nye industrier, storbyer og ikke minst arbeiderklassen. Arbeiderklassen, også kalt proletariatet, ønsket blant annet «bedre lønns- og arbeidsforhold» (Heum m.fl., s. 59). Basert på ideen om de grunnleggende rettighetene, som 1700-tallets revolusjoner hadde brakt med seg, kunne arbeideren lettere kjempe for bedre liv og flere rettigheter. Den moderne stemmeretten hadde sprunget ut av ideene til filosofer som Rousseau, og nå fløyt den utover til nye klasser.

Disse demokratiske ideene har også spilt en viktig rolle for kvinnefrigjørelsen, som ble en viktig del av menneskerettighetsdebatten på 1700-tallet, og som har holdt seg like aktuelt i nyere tid. For med demokratiets folkestyre, har kvinner tatt til orde for sine rettigheter som aldri før. Mary Astell var en av de som tidlig kjempet for likestilling av kjønnene, og hennes ideer setter spørsmålstegn ved de ekskluderende demokrati-ideene som preget samfunnet tidlig på 1700-tallet. I boken sin, *Tanker omkring ekteskapet* (1700), stiller hun et viktig spørsmål for tankegangen som senere har ført til ulike feministiske ideologier. «Viser ikke menn en partiskhet av rang når de i familiene kjemper for og utøver den samme vilkårlige makt som de avskyr og ikke vil ha i staten?». Med boken sin kritiserer Astell blant annet menn for deres selvmotsigende hat for «eneveldet», fordi det også er å finne i hjemmet. Kritikken av ekteskapet har i mange foregått parallelt med kampen for kvinners rettigheter. Senere feministiske filosofer har også tatt for seg dette temaet, og ekteskapskritikken er blant annet å finne i *Det annet kjønn* (1949) av Simone de Beauvoir. Det virker derfor som om senere feminist-bevegelser, som etterkrigstidens kvinnekamp, har blitt preget av tankene til Astell, og det kan tenkes at utviklingen av demokratiet til det det er i dag ikke hadde skjedd om tenkere som Astell og etter hvert Simone de Beauvoir ikke hadde kjempet for sine rettigheter.

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

Til grunne for de feministiske ideologiene og andre politiske ideologier som har vokst fram de siste trehundre årene, er friheten. Frihet er likevel en verdi som kan komme i ulike former. Spørsmålet om frihetsbegrepet har dukket opp i eksistensfilosofien, og har blant annet ført ideologier som liberalisme i ulike retninger, mot *klassisk liberalisme* og *sosialliberalisme*. Ulikhetene i disse to ideologiene kan sies å springe ut fra to ulike typer frihet: positiv frihet og negativ frihet. Det er blant annet filosofen Isaiah Berlin som skiller frihetsbegrepet på denne måten. Han skrev om friheten i artikkelen, *Two Concepts of Liberty*, på 50-tallet (Skilleås, 2007). Den positive friheten handler om *frihet til* å gjøre noe, mens den negative friheten handler om *frihet fra* å gjøre noe. Man kan for eksempel si at de klassiske liberalistene ønsket negativ frihet fra statens reguleringer, mens sosialliberalistene ønsket at staten skulle sørge for positiv frihet ved hjelp av lover og reguleringer som gav folket muligheter.

«Frihet er å engasjere seg i fellesskapet.» Til grunne for denne påstanden ligger en ide om at fellesskapet kan føre til frihet, ved at alle sørger for hverandres frihet. Den positive friheten i denne påstanden kan dermed sies å ha som grunnlag at staten gjør individet fritt. Blant annet den tyske filosofen Georg Wilhelm F. Hegel, er for denne typen frihet, og mener ifølge Anders Skrede at friheten er «kun oppnåelig innenfor staten» (2011). En forutsetning for at en stat skal kunne bygges på denne friheten er vel at borgerne stoler på staten. Da må man kanskje tenke om friheten slik: «at egen frihet kun realiseres hvis det er lagt til rette for det» (Skrede, 2011). Hvis man tror at staten kun blander seg inn i menneskers liv for å sørge for hver enkeltes frihet og rettferdighet, er man nok enig i Hegels ide om frihet. Men andre tolkninger av frihetsbegrepet vil føre til helt andre syn på statens rolle i samfunnet.

«Frihet er å ha mulighet til å realisere seg selv som individ uten ytre hindringer.» Den negative friheten står sterkt i denne påstanden, og vil nok påstås å være sann for mange klassiske liberalister. For med denne type friheten er det lett å tenke at staten kun begrenser enkeltmenneskets frihet. En som tar til orde for en mindre kontrollerende stat er Ole Martin Skilleås. I artikkelen *Negativ frihet er mest positiv*, argumenterer han for at «trangen til å styre andre og deres levesett» i dag har overtatt trusselen mot liberalismen i vesten (2007). Det virker dermed som at den sterke staten, og den positive friheten som følger med, ifølge Skilleås til syvende og sist hindrer individets frihet. Dette kan handle om at staten kan brukes til å manipulere borgerne, ved å prøve å hjelpe dem for «sitt eget beste».

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

For meg virker det som at påstanden «frihet er å engasjere seg i fellesskapet.» er det som i hovedsak vil føre til mest frihet for alle. Grunnen til dette er at vi først og fremst lever i et samfunn hvor vi alltid må forholde oss til andre mennesker. Mennesker har likevel ulike verdier, kulturer og meninger, og det er ikke gitt at en stat legger til rette for alle disse ulikhetene. Jeg kan blant annet ta den sovjetiske kommunismen som eksempel, hvor staten undertrykte alle tanker som var mot kommunismen og bolsjevikenes revolusjon. Derfor mener jeg at den negative friheten, som legger verdien av å kunne realisere seg selv som individ uten ytre hindringer høyt, også har et viktig poeng å komme med. Dette synes jeg blant annet henger godt sammen med noe Simone de Beauvoir skriver i *Pyrrhos og Cineas – Tvetydighetens etikk* (1947). «Det gode for et individ eller en gruppe med individer fortjener å bli tatt som et absolutt mål for vår handling, men vi har ikke lov til å avgjøre dette godet er a priori.» (2009). Å for eksempel tro at det å bruke religiøse hodeplagg ikke er et gode, og dermed skulle gjøre det ulovlig, virker som et godt eksempel på hvordan staten kunne virke undertrykkende. I et demokratisk land som Norge, virker det likevel til å være gode forutsetninger for at slike undertrykkelser skjer i minst mulig grad. En slik stat virker dermed til å ha en fin balansegang mellom statens lover og reguleringer og friheten til å engasjere seg i fellesskapet. Dette har likevel ikke vært tilfellet i alle de politiske ideologiene som har fått gjennomslag de siste trehundre årene.

Frihet er et mål i flere ulike ideologier, men etter å ha sett på de to påstandene om frihet, blir det tydelig at frihetsbegrepet tolkes på mange ulike måter. Det positive frihetsbegrepet er for eksempel en grunnstein for sosialliberalismen, hvor staten sørger for alles frihet. I andre ideologier virker derimot friheten til å være mer skjult. Kommunismens hovedmål er et klasseløst samfunn, hvor likhet mellom mennesker er den grunnleggende verdien. I det kommunistiske samfunn er tanken at det er denne likheten og fellesskapet som vil føre til «individets frigjøring» fra den herskende klassen (Moum m.fl. 2018, s. 269). Begge disse ideologiene har i bunn og grunn frihet som en sentral verdi, men det betyr ikke at begge ideologiene har ført til samme type frihet, og heller ikke like stor grad av frihet.

Sosialliberalismen handler først og fremst om å gi individet flere former for frihet, og ikke bare den negative friheten fra tvang. Det er filosofen John Stuart Mill som blir sett på grunnleggeren av denne ideologien, hvor historien kan tolkes som en kamp mellom frihet og autoritet. I sosialliberalismen er folkestyret også en grunnleggende byggestein, men det er i

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

grunn staten som skal sørge for at alle har individuell frihet, først og fremst ved å sørge for at ingen krenker noen andres frihet. Hvis man har et liknende syn som for eksempel Skilleås, vil man kanskje tenke at denne liberalismen ikke skaper så stor grad av frihet, fordi staten kan drive undertrykkelse og manipulasjon. Men Mill tar også for seg dette problemet, og vektlegger at også minoriteten skal kunne ytre sine meninger, fordi deres avvikende meninger er nødvendige for å kunne ta «gode og riktige beslutninger» (Moum m.fl., 2018, s. 304). Som Skilleås argumenterer for, mente Mill at demokratiet og en overregulerende stat kunne føre til «en form for sosialt tyranni som er mer skremmende enn mange former for politisk undertrykkelse» (Mill, 1859). Dette skrev han i *Om friheten*, hvor han fikk fram sosialliberalismens fokus på at den allmenne friheten ville føre til en positiv samfunnsutvikling. I sosialliberalismen virker det derfor som at frihetsbegrepet har ført til et grunnleggende mål om et samfunn hvor alle får lov til å utfolde seg, og det er demokratiske statsreguleringer som skal hindre krenkingene av hvert individs frihet.

Kommunismens mål er først og fremst et klasseløst samfunn med likhet mellom mennesker, men for å få til dette er det ifølge Moum m.fl. en grunnleggende frigjøring fra undertrykking som må til (2018, s.269). Dermed virker kommunismen til å ha et mer negativt frihetsbegrep enn sosialliberalismen, fordi det i kommunismen handler om frihet fra undertrykking, eller underklassens frihet fra overklassen. Denne ideen om frihet og likhet mellom klasser står sentralt i Karl Marx og Friedrich Engels *Det kommunistiske manifest* (1848). Denne teksten er en kritikk av den borgerlige kapitalismen som preget Europa på 1800-tallet, og Marx og Engels argumenterer for en kommunistisk revolusjon blant arbeiderklassen i de kapitalistiske landene. De skriver: «Industriens framskritt, som borgerskapet er den viljeløse og motstandsløse bæreren av, erstatter arbeidernes isolering gjennom konkurransen med deres revolusjonære enhet gjennom sammenslutningen.» I kommunismen argumenteres det for at arbeidernes samarbeid mot en kommunistisk revolusjon automatisk vil komme av den industrielle utviklingen. Den kommunistiske ideen om frihet virker derfor til å først og fremst ha vært en begrunnelse for en revolusjon mot et nytt og klasseløst samfunn. Dette kan virke til å omhandle noe helt annet enn sosialliberalismens frihetsmål om individets utfoldelse, men kanskje er det nettopp det kommunistiske klasseløse samfunn hvor alle er like, som i prinsippet kunne ført til sosialliberalismens mål om like rettigheter for alle.

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

Hvilken av disse to ideologiene som vil føre til størst grad av frihet vil komme an på hvem man spør. Personlig, mener jeg at kommunismens sentrale verdier, *fellesskap*, *likhet* og *individets rettigheter*, er viktige byggesteiner for et fritt samfunn. Dette er fordi jeg tenker at *individets rettigheter* først og fremst er grunnlaget for frihet, men jeg tenker også at *fellesskapet* alltid vil høre med i et samfunn, og at en grunnleggende ide om *likhet* kan sørge for at alle i en stat får like muligheter til å realisere seg selv. Disse verdiene virker likevel også til å være ganske sentrale i Mills sosialliberalisme, så hvilken av ideologiene som til slutt vill føre til mest frihet kommer an på hvordan de fungerer i realiteten. I *Det kommunistiske manifest* skriver Marx og Engels, «Kommunistene gir avkall på å hemmeligholde sine synspunkter og hensikter.» Dette er ett av punktene som er en del av den kommunistiske revolusjonen de tar til orde for, men ironisk nok virker det som at den Sovjetiske realiteten av kommunismen førte til det stikk motsatte. Under det totalitære styret til Lenin og etter hvert Stalin, ble alle kontrarevolusjonære brutalt undertrykt. Kommunismen deres var kanskje en revidert og mer totalitær versjon av Marx og Engels kommunisme, men den viser likevel hvor ufritt ett samfunn med en kommunistisk ideologi kan bli. Det er vanskelig å skulle si hvilken politisk ideologi som fører til størst grad av frihet, for da må man skille mellom hvordan samfunnet fungerer i prinsippet og i realiteten. Men for kommunismen virket ikke frihet til å være en realitet, og derfor mener jeg at sosialliberalismen står igjen som den tilsynelatende mest frigjørende ideologien.

Dagens samfunn er et resultat av mange ulike historiske prosesser, som 1700-tallets revolusjoner og industrialiseringen av verden. De verdiene vi har, som blant annet kan være frihet, rettferdighet, og fellesskap, er påvirket av historien, og vil være med på å påvirke samfunnsutviklingen i tiden som kommer. Demokratiet og de politiske ideologiene har gjennomgått en lang prosess med forandring og utviding, og er trolig ikke ferdig utviklet i dag. Ideologier som kommunisme og sosialliberalisme har preget vår verden, og vil trolig fortsette å prege verden i lang tid.

Kildeliste:

Moum, T., Pettersen, T. & Sævareid, A., 2018. kapittel 1 & 3. I: M. Austnes & K. Kalleberg, red. *Historie og filosofi 2*. Oslo: Cappelen Damm AS, pp. 34, 269, 304, 310

Erklæring om menneskets og borgerens rettigheter (1789), utdrag fra *Historiske kilder før 1850* av Falch Olsen m.fl., Aschehoug, 1986, hentet fra *Alle tiders historie*, VG3, s. 22

Bronsemedalje NM Historie og filosofi 2021

Synne Lorentzen, Horten vgs

Heum, T., Martinsen, K. D., Moum, T. & Teige, O., 2014. kapittel 2. I: O. Stalsberg, red. *Alle tiders historie*. Oslo: Cappelen damm, pp. 59

Negativ frihet er mest positiv av Ole Martin Skilleås, (Aftenposten, 5.7.2007), hentet fra forberedelsesheftet

Frihet gjennom fellesskap av Anders Skrede, Salongen, nettidsskrift for idehistorie og filosofi, 27.5.2011, hentet fra forberedelsesheftet

«*Pyrrhos og Cineas, Tvetydighetens etikk*» (utdrag) av Simone de Beauvoir. Pax forlag, 2009 [1947]

«*Om friheten*» (utdrag) av John Stuart Mill [1859]. Hentet fra *Mill* (2010), s. 13. Oversatt av Pål Foss. Hentet fra *Historie og filosofi 2*

Det kommunistiske manifest (1848), utdrag av Karl Marx og Friedrich Engels, hentet fra forberedelsesheftet